

आत्माराम शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्घायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

युवराज नेपाल

रोल नं. ११२

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७३

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्घायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा अध्ययनरत छात्र युवराज नेपालले आत्माराम शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
सहप्रा.भरतकुमार भट्टराई
शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर

मिति : २०७३/१२/२३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्घाय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्घायअन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पस नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र युवराज नेपालले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि तयार पार्नुभएको आत्माराम शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

	हस्ताक्षर
१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (विभागीय प्रमुख)
२. सहप्रा.भरतकुमार भट्टराई (शोधनिर्देशक)
३. प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल् (बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७३/१२/२७

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत आत्माराम शर्माको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व शीर्षकको शोधपत्र मैले नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि श्रद्धेय गुरु सहप्रा. भरतकुमार भट्टराईको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यस शोधकार्यका सन्दर्भमा आइपरेका विभिन्न समस्याहरूको समाधान गर्न आफ्नो व्यस्त र अमूल्य समयको वास्ता नगरी उत्साहपूर्वक आवश्यक सहयोग, सुझाव र प्रेरणा दिई मार्गनिर्देशन गर्नुहुने निर्देशक गुरुमा सर्वप्रथम म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम साथै नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म कृतज्ञ छु । प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि आवश्यक सामग्री एवम् जानकारी प्रदान गर्नुहुने शोधनायक साहित्यकार आत्माराम शर्माज्यूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

सदा इज्जत र प्रतिष्ठाका लागि जीवनमा सङ्घर्ष गर्नुपर्छ भन्ने अती दिँदै मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउनुहुने बुबा हिरालाल नेपाल र आमा यशोदा नेपालप्रति सधैंभरि ऋणी रहनेछु । साथै मलाई सदैव पढाइमा सहयोग पुऱ्याउने आफन्तप्रति आभारी छु । मलाई शैक्षिक प्रगतिको लागि सदा सहयोग गर्ने साथी रूपक अधिकारी र हौसला प्रदान गर्ने साथी उज्वल घिमिरेप्रति पनि आभारी छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रलाई टड्कन गरी प्राविधिक सहयोग गर्ने न्यू प्रकृति फोटो कपी कीर्तिपुरकी बहिनी पार्वती रिजाललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा म प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६७/६८
रोल.नं. : ११२
मिति : २०७३/१२/२३

युवराज नेपाल
नेपाली केन्द्रीय विभाग,
त्रि.वि. कीर्तिपुर

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१-५

१.१ विषयपरिचय	१
१.२. समस्याकथन	१
१.३. शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४. पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५. अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	४
१.६. अध्ययनको सीमाङ्कन	५
१.७. सामग्री सङ्कलन विधि	५
१.८. सैद्धान्तिक ढाँचा र शोधविधि	५
१.९. शोधपत्रको रूपरेखा	५

दोस्रो परिच्छेद

आत्माराम शर्माको जीवनी

६-८

२.१. पुख्यौली, जन्मस्थान र जन्म	६
२.२. बाल्यकाल	६
२.३. शिक्षादीक्षा	६
२.४. दाम्पत्य तथा पारिवारिक जीवन	७
२.५. साहित्य लेखनमा प्रेरणा र प्रभाव	७
२.६. रुचि र स्वभाव	८
२.७. निष्कर्ष	८

तेस्रो परिच्छेद

आत्माराम शर्माको व्यक्तित्व

९-११

३.१. शर्माको शारीरिक व्यक्तित्व	९
३.२. जागिरे व्यक्तित्व	९
३.३. सामाजिक व्यक्तित्व	९
३.४. साहित्यिक व्यक्तित्व	९
३.४.१. कवि व्यक्तित्व	९

३.४.२	कथाकार व्यक्तित्व	१०
३.४.३	उपन्यासकार व्यक्तित्व	१०
३.४.४	निबन्धकार व्यक्तित्व	११
३.४.५	सम्पादक व्यक्तित्व	११
३.५	निष्कर्ष	११

चौथो परिच्छेद

आत्माराम शर्माको कृतित्व

१२-१४४

४.१	धुवाँ कथासङ्ग्रहको संरचना	
४.२.	कथानकका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण	१२
४.२.१	अमूर्तदौतरी	१२
४.२.२	डायरीको कथा	१३
४.२.३	धुवाँ	१५
४.२.४	खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?	१५
४.२.५.	ईर्ष्या	१५
४.२.६	गठन/विगठन	१६
४.२.७	समवेदना	१७
४.२.८.	दुःख बारेको वर्ष	१८
४.२.९.	अन्तर्वेदना	१९
४.२.१०.	उत्सर्ग	२०
४.२.११.	बयान	२०
४.२.१२	अस्वीकृत मृत्यु	२२
४.२.१३.	आतङ्ककारी	२४
४.२.१४.	विस्मृत आस्था	२५
४.२.१५.	एकदिन	२६
४.३	चरित्रचित्रणका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका पात्रहरूको विश्लेषण	२७
४.३.१	अमूर्तदौतरी	२८
४.३.२	डायरीको कथा	२८
४.३.३	धुवाँ	२९

४.३.४ खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?	२९
४.३.५ ईर्ष्या	३०
४.३.६ गठन/विगठन	३०
४.३.७ समवेदना	३१
४.३.८ दुःख बारेको वर्ष	३१
४.३.९ अन्तर्वेदना	३२
४.३.१० उत्सर्ग	३२
४.३.११ बयान	३३
४.३.१२ अस्वीकृत मृत्यु	३३
४.३.१३ आतङ्ककारी	३४
४.३.१४ विस्मृत आस्था	३४
४.३.१५ एकदिन	३५
४.४ परिवेशका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण	३५
४.४.१ अमूर्तदौतरी	३५
४.४.२ डायरीको कथा	३६
४.४.३ धुवाँ	३६
४.४.४ खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?	३७
४.४.५ ईर्ष्या	३७
४.४.६ गठन/विगठन	३८
४.४.७ समवेदना	३८
४.४.८ दुःख बारेको वर्ष	३९
४.४.९ अन्तर्वेदना	३९
४.४.१० उत्सर्ग	३९
४.४.११ बयान	४०
४.४.१२ अस्वीकृत मृत्यु	४०
४.४.१३ आतङ्ककारी	४१
४.४.१४ विस्मृत आस्था	४१
४.४.१५ एकदिन	४१

४.५ भाषाशैलीका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण	४२
४.५.१ अमूर्तदौतरी	४२
४.५.२ डायरीको कथा	४२
४.५.३ धुवाँ	४२
४.५.४ खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?	४२
४.५.५ ईर्ष्या	४३
४.५.६ गठन/विगठन	४३
४.५.७ समवेदना	४३
४.५.८ दुःख बारेको वर्ष	४४
४.५.९ अन्तर्वेदना	४४
४.५.१० उत्सर्ग	४४
४.५.११ बयान	४५
४.५.१२ अस्वीकृत मृत्यु	४५
४.५.१३ आतङ्ककारी	४५
४.५.१४ विस्मृत आस्था	४६
४.५.१५ एकदिन	४६
४.६ उद्देश्यका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण	४६
४.६.१ अमूर्तदौतरी	४६
४.६.२ डायरीको कथा	४७
४.६.३ धुवाँ	४७
४.६.४ खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?	४८
४.६.५ ईर्ष्या	४८
४.६.६ गठन/विगठन	४८
४.६.७ समवेदना	४९
४.६.८ दुःख बारेको वर्ष	४९
४.६.९ अन्तर्वेदना	५०
४.६.१० उत्सर्ग	५०
४.६.११ बयान	५०

४.६.१२ अस्वीकृत मृत्यु	५१
४.६.१३ आतङ्ककारी	५१
४.६.१४ विस्मृत आस्था	५१
४.६.१५ एकदिन	५२
४.७ डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण	५२
४.७.१ कथानकका आधारमा डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण	५२
४.७.१.१ पीडा	५३
४.७.१.२ मृत डायरी	५४
४.७.१.३ एउटाले बिराउँछ, शाखा पिराउँछ	५४
४.७.१.४ डाक्टर अङ्कल	५५
४.७.१.५ अस्वीकृत मृत्यु	५६
४.७.१.६ अपूर्ण	५६
४.७.१.७ नहाँसेको मन-१	५७
४.७.१.८ नहाँसेको मन-२	५८
४.७.१.९ नहाँसेको मन-३	५८
४.७.१.१० बोर्ड फस्ट	५९
४.७.१.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्ने छु	६०
४.७.१.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा	६०
४.७.२ चरित्रचित्रणका आधारमा डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाका पात्रहरूको विश्लेषण	६१
४.७.२.१ पीडा	६१
४.७.२.२ मृत डायरी	६२
४.७.२.३ एउटाले बिराउँछ, शाखा पिराउँछ	६२
४.७.२.४ डाक्टर अङ्कल	६३
४.७.२.५ अस्वीकृत मृत्यु	६३
४.७.२.६ अपूर्ण	६४
४.७.२.७ नहाँसेको मन-१	६४

४.७.२.८ नहाँसेको मन-२	६५
४.७.२.९ नहाँसेको मन-३	६५
४.७.२.१० बोर्ड फस्ट	६६
४.७.२.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्ने छु	६६
४.७.२.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा	६७
४.७.३ परिवेशका आधारमा डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण	६७
४.७.३.१ पीडा	६७
४.७.३.२ मृत डायरी	६८
४.७.३.३ एउटाले बिराउँछ, शाखा पिराउँछ	६८
४.७.३.४ डाक्टर अङ्कल	६९
४.७.३.५ अस्वीकृत मृत्यु	६९
४.७.३.६ अपूर्ण	६९
४.७.३.७ न हँसेको मन-१	७०
४.७.३.८ न हँसेको मन-२	७०
४.७.३.९ न हँसेको मन-३	७१
४.७.३.१० बोर्ड फस्ट	७१
४.७.३.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्नेछु	७२
४.७.३.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा	७२
४.७.४ भाषाशैली/दृष्टिविन्दुका आधारमा डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण	७३
४.७.४.१ पीडा	७३
४.७.४.२ मृत डायरी	७३
४.७.४.३ एउटा बिराउँछ, शाखा पिराउँछ	७४
४.७.४.४ डाक्टर अङ्कल	७४
४.७.४.५ अस्वीकृत मृत्यु	७४
४.७.४.६ अपूर्ण	७४
४.७.४.७ न हँसेको मन-१	७५

४.७.४.८ न हाँसेको मन-२	७५
४.७.४.९ न हाँसेको मन-३	७५
४.७.४.१० बोर्ड फस्ट	७६
४.७.४.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्नेछु	७६
४.७.४.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा	७६
४.७.५ उद्देश्यका आधारमा डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण	७७
४.७.५.१ पीडा	७७
४.७.५.२ मृत डायरी	७७
४.७.५.३ एउटाले विराउँछ शाखा पिराउँछ	७८
४.७.५.४ डाक्टर अङ्कल	७८
४.७.५.५ अस्वीकृत मृत्यु	७९
४.७.५.६ अपूर्ण	७९
४.७.५.७ न हाँसेको मन-१	८०
४.७.५.८ न हाँसेको मन-२	८०
४.७.५.९ न हाँसेको मन-३	८१
४.७.५.१० बोर्ड फस्ट	८१
४.७.५.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्नेछु	८१
४.७.५.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा	८२
४.८ निष्कर्ष	८२
४.९ कथाकारिताका आधारमा आत्माराम शर्माको मूल्याङ्कन	८३
४.९.१ शर्माका कथागत प्रवृत्ति	८४
४.९.१.१ सामाजिक यथार्थवादिता	८४
४.९.१.२ समाजवादी यथार्थवादिता (प्रगतिवादिता)	८५
४.९.१.३ समस्यामूलकता/युद्धक कथाकारिता	८६
४.१० आत्माराम शर्माको उपन्यासको विश्लेषण	८७
४.१०.१ सुखान्त उपन्यासको विधातत्त्वगत विश्लेषण	८८
४.१०.१.१ कथानकका आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण	८८

४.१०.१.२ चरित्रको चित्रणका आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण	१००
४.१०.१.३ परिवेशका आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण	१०७
४.१०.१.४ भाषाशैली / दृष्टिविन्दुको आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण	१२०
४.१०.१.५ उद्देश्यका आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण	१२१
४.११ निष्कर्ष	१२२
४.१२ उपन्यासकारिताका आधारमा आत्माराम शर्माको मूल्याङ्कन	१२३
४.१२.१ आत्माराम शर्माको औपन्यासिक कृतित्व	१२४
४.१२.१.१ सामाजिक यथार्थवादिता	१२४
४.१२.१.२ समाजवादी यथार्थवादिता (प्रगतिवादिता)	१२६
४.१२.१.३ समस्यामूलकता/युद्धक औपन्यासिकता	१२६
४.१२.१.४ वर्गपक्षधरता	१२७
४.१२.१.५ राजनैतिक विषयप्रधानता	१२८
४.१३ माफ गर बहिनी चिन्न सकिँ कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण	१२९
४.१३.१ विषय प्रवेश	१२९
४.१३.२ कवितातत्त्वका आधारमा माफ गर बहिनी चिन्न सकिँ कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण	१२९
४.१३.२.१ शीर्षक	१२९
४.१३.२.२ संरचना	१३१
४.१३.२.३ लयविधान	१३२
४.१३.२.४ भाषाशैली	१३४
४.१३.२.५ कथनपद्धति	१३७
४.१३.२.६ भाव	१४०
४.१४ निष्कर्ष	१४२
४.१५ काव्यकारिताका आधारमा आत्माराम शर्माको मूल्याङ्कन	१४२
४.१५.१ आत्माराम शर्माको काव्यिक कृतित्व	१४३

४.१५.१.१ राजनैतिक / सामाजिक विषय प्राधान्य	१४३
४.१५.१.२ श्रृङ्गारिकता र प्रकृतिप्रेम	१४४
४.१५.१.३ देशभक्ति	१४४
पाँचौं परिच्छेद	
उपसंहार तथा निष्कर्ष	
५.१ उपसंहार	१४५
५.२ निष्कर्ष	१५२
सन्दर्भसामग्री सूची	१५४-१५५

सङ्क्षिप्त रूप

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
क्र.सं.	क्रमसंख्या
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
चौ.सं.	चौथो संस्करण
छै.सं.	छैटौं संस्करण
ते.सं.	तेस्रो संस्करण
त्रि.वि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पू.	पूर्णाङ्क
पृ.	पृष्ठ
पाँ.सं.	पाँचौं संस्करण
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
भू.	भूमिका
मा.वि.	माध्यामिक विद्यालय